

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine flere tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

J. U. Christensen:

Tider og Skikkelser

i

Midtsjællands Historie.

Særtryk af Ringsted Folketidende.

Folketidendes Bogtrykkeri Ringsted
1907

Haraldsted, Knud Hertugs Helgensted.

Dybt tilbage i vor Oldtid vilde vi kunne møde Haraldsteds Navn. Kæmpehøjene i Sognet fortæller om det nuværende Sogns tidligste Dage Søen har budt fiskeri, og Skoven, der har nærmet sig Søen mere i svundne Tider, har været rig paa Vildt. Lunt i Lavningen har Landsbyen ligget, og, skønt i Landets Midte, med de gode forbindelsesmidler, som Søen og Aaerne bød til begge Sider. Med Datidens fartøjer har det været muligt at sejle lige fra Næstved til Haraldsted; maasse ogsaa ud gennem Vigersdalen. Den Høvding af Navnet Harald, der nævnte Stedet for første Gang, har valgt sin Boplads med sikker forudseenhed.

Og gennem Tiderne beholdt Haraldsted sin Betydning. Kongs-

gaarden fortalte, at efter Rigets Samling ved Gorm den Gamle har Haraldsted spillet en Rolle som et Sted hvor Kongerne rastede, naar de rejste fra Kongestaden Roskilde til Rigets vestligere Dele. Her gik en af de vigtigste færdselsveje gennem Sjælland i gammel historisk Tid. Endnu paavises ved Almosehuset (mellem Langesø og Gørlev Mose) Levnin-gerne af denne gamle Vej i form af en yderst stenet Undergrund.

Men det er dog først hin blodige Daad den 7de Januar 1131, der for Alvor fæster Haraldsteds Navn i det danske folks Historie. Her skal ikke vejes Grunde eller Modgrunde for, hvilke Prins Magnus' Motiver har været til at overhugge et vanskeligt Problem for den fremtidige Thronfølge i Danmark. Men Særo fortæller, at Rygtet om Udaaden vakte Sorg over hele Landet og fyldte hvert Hus med Graad. De lystige Julegilder blev strax afbrudte, siger Særo bl. a., og han fortæller os dermed, at for snart 800 Aar siden lod man Julegilderne fortrinsvis falde i

Dagene efter Nytaar; i saa Henseende har gammel Skif jo i Virkeligheden altsaa holdt sig lige til vore Dage.

Og vel blev Knud Lavards Jordefærd til Ringsted (som Saxo siger) en lidet anseelig færd, fordi det vel ikke maatte opfattes, som man ved at vise den Myrdede for stor Ære, skulde fortørne Kongehuset.

Men snart tog den Bevægelse, som Jærtegnene paa Mordstedet og paa det Sted, hvor Eigbærerne hvilede med Baaren, fremkaldte, stærk fart. Og der rejste sig blandt Hærmændene, Høvdingerne, og blandt Bønderne en Stemning, der er gaaet dybt i Sindene, og som har præget det følgende Landsting i Ringsted i Sommeren 1131. De myndige Mænd af Hvide-Ætten, Skjalm Hvides Sønner: Tofe Skjalmsen og Sune Skjalmsen samt Asger Ryg, deres Svoger, Peder Torstensen til Pedersborg, og Peder Bodilsen af Næstved raadede jo over meget Gods, Landstrækningerne helt fra den anden Side Tuel Sø til Smaalandsøhavet, og de havde Bønderne med sig. De drog rundt til

Bystævne med den blodige Kappe, og der strømmede mægtige Skarer sammen til Tinge ved Ringsted for at høre de mægtige Mænd føre Kæremaal mod Landets Konge.

Saro fortæller, at Tinget holdtes „paa nogle Høje udenfor Ringsted“. Kong Niels selv holdt sig gemt i Ringsted af frygt for Berægelsen i folket. Hvilke disse Tinghøje har været, lader sig ikke nu fastslaa. Nutildags frembyder Ringsteds nærmeste Omegn jo ingen Høje af den Art, hvor et Ting kunde tænkes at være holdt. Rimeligvis har Tingstedet været i Mulstrup (herom i et senere Afsnit); de Øst- og Sydtra kommende færdselsveje gennem Sjælland har jo gaaet her forbi; en anseelig færdselsvej menes at have passeret Balstrup. Den Omstændighed, at Saro imidlertid nøjagtigt nævner, at Thinget holdtes paa nogle Høje udenfor Byen, kunde tyde paa et ekstraordinært Tilfælde. Og det er da næppe helt urimeligt at tænke sig, at Thingstedet i hvert fald ved denne Lejlighed har været paa Højene ved Estrup, nær den store

færdselsvej fra Roskilde Vestpaa, og samtidig nær det Sted, hvor forbrydelsen var bleven begaaet.

Ejendommeligt er det at fæste sin Tanke ved den Kendsgærning, at det er Sjællands Bønder, Almuen, der dommer Prins Magnus fredløs, men „undlader at dømme Kongen baade af Hensyn til hans høje Værdighed og Ærbødighed for hans høje Alder“. Retten til at dømme selv deres Konge havde Bondestanden endnu. Men dens fornedrelsestid nærmede sig samtidig med stærke Skridt. Det er Bønderne, der tvinger den rædde Konge til at møde paa Tinget; men han tør ikke møde frem for de forsamlede Storer Aafsyn til Aafsyn. Han forhandler ved Mellemmænd, og han maa fraspørge sig al Eod og Del i Udaaden i Haraldsted og forvise sin Søn og Rigets Arving til fremmede Lande.

* * *

Slægt paa Slægt har søgt Helse ved Kilden — søgt den og funden den, ja, hvem véd! Troels-Lund, der har fastet sig over Studiet af saa

mange Sider ved vore forfædres Tid, nærer den Anskuelse, at mange virkelig har fundet Helbredelse ved de hellige Kilder.

Hvorledes skulde det ellers gaa til at der langt op i Tiden kunde leve saa mange Beretninger om dem, der blev helbredede. Jo, vist har mange fundet Helsebod for Lidelser; og de, der er bleven helbredede, har udbredt de hellige Kilders Ry; de, der ingen Lindring fandt — og det har jo nok været de fleste — har næppe haft Lejlighed til at udbrede sig saa stærkt om deres Danskabne som de andre om deres Gudslykke. Og det behøves ikke at forbinde Tro paa noget oversanseligt med Helbredelserne ved de hellige Kilder. I Tider, hvor Renlighed og Hygiejne, var et ukendt Begreb for mangfoldige i Befolkningen, maatte et Bad i en Kildes klare, mineralholdige Vand, et Bæger af Vandet, just som det rældede frem af Jorden, eller Tvætning af syge Lægemedsdele, sikkert kunne have bragt Lindring. Der berettes — just ikke fra Haraldstedkilden — om Blinde,

der blev seende. Ja, hvorfor ikke? Den Blinde havde, som sin Samtid, maaske aldrig tænkt paa, at hans Øjne netop kunde trænge til et koldt Bad i krystalklart, rent Vand, og da han foretager sig denne Handling, løsner Betændelsen sig, og den Syge kommer sig. Hvem véd?

Slægt efter Slægt har ogsaa søgt til Haraldstedkilden, der fremsprang af Jorden, hvor den Uedles Blod udøstes. Gejstligheden vaagede i den katolske Tid over Stedet. Der byggedes et Kapel, og der boede en Munk — dette vides af en Bespørging saaledes fra Abbed Franz Andersen i Ringsted Kloster —, og denne Munk havde Ret til at handle med Aflad i den hellige Hertugs Navn. Til omkring Reformationstiden har denne Klosterbroder fra Ringsted haft sit stadige Bosted derude i Skoven ved Kapellet og Kilden; endnu 1566 nævnes det nævnte Bosted som „Kellegaard“ eller „Kildegaard“, og da Lensmand Ivar Bertelsen senere paa-byder, at Klostergodsets Præster efter Reformationen skal bo imellem deres

Sognebørn, faar Præsten denne ret fattige Gaard til Bopæl.

Men i de Tider derefter, da Reformationen har gaaet sin Sejrs gang og særlig nedbrudt al Tro til det fra Katholicismen overleverede, er Haraldsted Skovkapel og den hellige Kilde gaaet i Glemme. Det paastaas ganske vist, at der til den sidste Tid har levet, ja, maasse endnu lever gamle folk i Haraldsted, som kan huske, at der har været en Kilde i Nærheden af det Sted, hvor senere Knudskapellet fandtes. Men en Kendsgerning er det, at blandt Almuen var allerede i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede Kilden glemt, og paa den Tid spillede Kilderejserne jo ellers stadig en betydelig Rolle i folkeovertroen; nær op til vore Dage har Overtroen om Helene Kilde jo f. Ex. holdt sig. Og selv om der ikke har været Overtro knyttet dertil er Kildernes Minde jo mange Steder bleven bevaret gennem „Kildemarkederne“.

St. Knuds Kilde er derimod gaaet i Glemme; maasse er den udtørret; maasse

har de, der skrev om forholdene, heller ikke gjort sig den Ulejlighed at undersøge disse paa Stedet. I en Visesamling fra det 17de Hundreedaar findes Kilden ganske vist omtalt men i Atlas fra det 18de Aarhundrede (s. Ex. Pontoppidans bekendte „Danske Atlas“) findes Kilden slet ikke nævnt.

Kilden var „sunket i Hav“ og Kappellets Mure sunkne i Grus. For Hundreder af Aar siden har de fattige Bønder i Haraldsted brudt Sten af de søndrede Mure til deres Ildsteder og til Tætning af faldefærdige Mure. Skoven har trukket sig stedse længere tilbage, efterladende Purl og Krat udover Markerne, i et af disse skjulte Ruinen sig. Mens Danmarks Saga vendes Gang paa Gang og Lærken synger sin Sang over de én Gang hellige Steder, lues Bonden i Armod og Usfældom; hans Sans for Mindernes Betydning er svundet under Trykket fra oven. Et Glimt af de gamle Minder bryder vel til Tider frem, men de er vildledte; Hellig Knuds-Kilden skifter Sted, og

man mener at maatte søge den et helt andet, nemlig oppe i Skoven bag Kastrupgaarden, dobbelt saa langt fra Haraldsted som Kapellet havde ligget. I 1809 kommer Chr. Molbech paa sine Vandringer til Sjællands minderige Egne ogsaa til Haraldsted. Han fortæller herom — hvad der ogsaa giver et Bidrag til Forstaaelse af Almenoplysningen for 100 Aar siden — at „af de Mænd, jeg traf paa, kiendte ingen Hertug Knud, mindre til Sagnet om den Skov og det Sted i samme, hvor han blev myrdet.“ Hans fortsatte Undersøgelser giver dog til Resultat, at Bonden paa Kastrupgaarden er „vel bevandret“ i Knud Lavards Saga, og han saavel som andre paa Eggen angiver den saakaldte Sværtkilde eller Sortekilde i Skoven ved Kastrupgaarden som Hellig Knuds Kilde. „Omkring Kilden findes nu ingen Skov — skriver Molbech —, men det er endnu i Mands Minde, at den i Nærheden af Kilden er bort-hugget. Sværtkilden har et godt

Vand af kendelig mineralst Smag[^] og slyjer aldrig."

Men det var ikke alene Molbech, der søgte at fastslaa dette minderværdige Sted. 1855, da Kong Frederik den Syvende gæstede Ringsted og lod foretage de Udgravninger i Ringsted Kirke, ved hvilke Valdemarernes Grave konstateredes, foretog han ogsaa, ledsaget af Professor Worsaae, en Køretur til Haraldsted. Fra dette Besøg meddeler Worsaae bl. a. som Bevis for de historiske Minders Udslættelse, at „nu er ogsaa den Bondegaard, der havde arvet Kongsgaardens Navn og en stor Del af dens Plads foran Kirkegaardsmuren Sydvest for Kirken, udflyttet. Kongshøjen, som knejsede saa smukt paa Kongsgaards-Kodden lige Vest for Kirkeetaarnet er sløjst paa en ubetydelig Rest nær". Denne Rest har forøvrigt holdt sig til den Dag i Dag. Men hverken Kong Frederik eller Worsaae fandt andre Kilder end den før nævnte Sværtekilde.

Det er den i 1896 afdøde daværende Direktør for Nationalmusæets 2den

Afdeling, Henry Petersen, der har Væren af at have givet Kilde-Problemet dets Løsning, og det er ikke en Gang et kvart Hundredaar, siden dette skete. Sammen med den for sine Studier over sjællandske Landsbykirker kendte Arkitekt J. B. Løffler, berejste han i 1883 Ringsted Herred for Direktionen for vore Mindesmærkers Bevaring. Han fandt endnu ved „Sværtøkilden“ den gamle Pengeblok, et uomtvisteligt Bevis for, at den har spillet en Rolle som Helligkilde i en senere Tid; gamle Folk kunde endnu den Gang huske, at Præsten opbevarede Nøglen til Blokken. Folkemunde nævnte den nærliggende Skov paa Allindelille Grund „Myrdeskov“ og satte dette i forbindelse med, at her var Knud Lavard bleven myrdet. Men i en vid Omkreds fandtes intet som helst Spor af Ruiner. Henry Petersen paaviste, at „Myrdeskov“ intet havde med „Myrde“ at gøre, men snarest var et forvansket Udtryk for det gammelnordiske „Myr“, s: Mose, hvad der svarede til Landskabets Karakter.

Dels støttet paa et Generalstabskort, hvor Betegnelsen „Kildemur“ fandtes paa en Mark Nordøst til Øst for Haraldsted, medens Sværtøkilden fandtes omtrent ret Nord for Haraldsted og dels støttet til det gamle Udskiftningskort fra 1794, der var bragt til Deje, opstillede Henry Petersen en følgende slutning, der førte til et Resultat Paa dette Kort, som ingen tidligere Videnskabsmand har inddraget i sine Undersøgelser, findes anført de sikkert meget gamle Navne, som Dangene har haft, og paa Markerne mellem Byen og den Øst for denne liggende Skovstrækning finder man da følgende Betegnelser (naar vi begynder inde ved Byen og stadig gaar udad):

Aasen-Agrene.

Gaase-Humperne*).

Flintemose-Stykkerne.

Kors-Agrene.

Højs-Agrene

Lang-Agrene.

*) „Humper“ er en almindelig midt- og vestjællandsk Betegnelse for korte Agre.

Espe-Agrene.

Kilde-Humperne.

Kilderøds-Agrene (ved Skoven).

Kildegaard's-Agrene.

Kildemose-Agrene.

Elletved-Stykkerne (ved Skoven).

Navnene med Endelserne „rød“ (Rydning) og „tved“ er betegnende netop for Skovens Nærhed, og de mange Betegnelser med „Kilde“ taler jo for sig selv. Men ogsaa andre historiske Grunde talte for, at man var nær ved det historisk berømte Sted. Just i denne Retning har den gamle Hovedlandevej, der førte fra Roskilde over Skjoldenæs, Haraldsted, gennem Gyrstinge, Topshøj til Sjællands den Gang vigtigste Havn ved Store Bælt, Skelstor, gaaet. De to fyrster, Knud Lavard og Magnus, Nielses Søn, har, som de nære frændre de var, ikke mødtes paa en affides Plet men i Skoven, nær Alfarvej og kun et Kvarters Vej fra Kongsgaarden i Haraldsted. Og Knytlinge-Saga fortæller, at Drabet foregaar i en Rydning — et „Rød“ — i Skoven (Kilderød).

— Udgravningen af Ruinomtten ca. 50 Alen Vest for den gamle Landevej tilendebagtes i Løbet af 1884 og bekræftede fuldt ud, at man virkelig havde fundet Levningerne af det i Katholicismens Tid saa berømte Kapel; og Terrænet — Lavningen Nord for Kapellet, der udmærker sig ved stor Frugtbarhed og i svundne Tider har været Kildestedet — bekræfter paa ethvert Punkt Antagelsen. Endnu i 1884 mindedes en gammel Mand, at der i Nærheden af Kapellet var fundet Levninger af en gammel Mur. Kapellet har oprindelig været bygget af Graadsten; senere er Kapellet — rimeligvis efter at dets Berømmelse er voreet i hele Landet — bleven betydeligt forlænget. Videnskabsmændene fastslog Stellet mellem det ældre og det nyere Bygningsværk.

I Ruinen fandt man Teglsten, der formentlig har været anvendt til Hvælvingerne, men disses Art tyder paa, skriver Henry Petersen, at Kapellet først i en senere Tid er bleven overhvælvet, hvorimod det oprindelig

har haft Bjælkeloft. Der blev ogsaa foretaget Undersøgelser „i Marken“, og det fastsloges, at Jorden var af en anden og mørkere Besskaffenhed paa Kildepladsen, hvor Afløbet fra Kilden har samlet sig i en Bælt, end paa den øvrige Mark. Iøvrigt fandtes kun værdiløse Ting som Murbrokker og talrige Knokler af større og mindre Dyr, et Par smaa Hesteskø, nogle Jærn- og Lærdele. Ved Gravning inde i Kapellet fandt man forøvrigt to Skeletter, et, der øjensynligt var af en Mand, og et spinklere, øjensynligt af en Kvinde; ved det sidstnævnte optoges mellem fingerbenene tre Perler af en Rosenkrans, meget slidte, hvilket viste, at dette Skelet stammede fra den katolske Tid. Spor af Eigfister fandtes ikke, og heller intet, der kunde fortælle, hvem disse to var, der havde fundet den evige Hvile i dette Guds Hus, der ellers officielt ikke er anvendt til Begravelser. Var det en Munk og en Nonne? Eller var det ulykkelige Syge? Eller var det Pilgrimme, som hemmeligt og kun med Kloster-

broderens Vidende stedtes til Jorde i Guds Hus for at være sikrere paa den evige frelse?

* * *

— — Smukt er Udsynet fra Ruinen over det bølgeformede Midtsjælland, og mangefold skønnere har det været fra Taarnet, der har prydet Kapellet. Fra Sletten omkring Kapellet skuer man tydeligt Ringsted Kirke, hvor Skrinet med Helgenens af Paven kanoniserede Ben opbevaredes. Og paa Strinlæggelsesdagen — den 25. Juni — har der udfoldet sig et myldrende Liv paa Pladsen her i Skovens Udkant. De Syge og Dansere, der søgte Sundhed, er kommet først, men de fleste af disse havde funde Ledsagere med sig, og i Tider, da Kejser tog lang Tid, har særlig de Rasse, men ogsaa de Syge haft Brug for talrige fornødenheder. Der er kommet Sælgere, Boder har rejst sig, Egnens folk er strømmet til, hvor de mange fremmede havde samlet sig, og Kildemarkederne er

opstaaet. Syge Mennesker, fromme Pilgrimme, Nysgerrige og Handelsmænd, hæderlige folk og Gavye, alskens folk har samlet sig her. Og naar Kildedagene var forbi, har Kræmmerne brudt deres Boder ned og er draget andet Steds hen; men de fromme Pilgrimme og de, der vandt deres Sundhed ved Kilden, er i store Skarer dragne over Haraldsted til Ringsted Kirke, hvor det gyldne Helgenstrin stod. Thi Pave Celestin havde 1192 lovet dem, der gav Ofre og Almisser ved Helgenstrinet, Af-
lad for begangne Synder.

Et vidunderligt Liv har rørt sig, mærket af Overtro, men ogsaa af ydmyg Hengivelse. Aar efter Aar, Menneskealder efter Menneskealder har set disse Tog af Mennesker drage over Haraldsted Bymarker, ad Veje og Stier til alle Sider. En ejendommelig, for os fremmedartet Kultur har sat sit Mærke paa den stedlige Befolkning i disse længst henderundne Dage.

*

*

*

Viden om har den hellige Hertugs Ry strakt sig. Selv i Lyneborg i Tyskland, hvor Valdemar den Stores Søster var gift med Hertugen af Lyneborg (fader til den særlig fra Ingemanns historiske Romaner kendte Otto af Lyneborg), har der været et Knudskapel; i Vesterås i Sverig ligeledes. Men det kan betragtes som givet, at ingen Steder har Knuds-Dyrkelsen været stærkere udpræget end paa denne Egn, hvor han var født, og hvor Valdemarerne levede deres Barndom i Hvidernes Gaard i fjenneslev.

Langt ned i Tiden havde Haraldsted sin særegne Betydning. Først 1654 nedlægges Kongsgaarden som Opholdssted for de Kongelige, naar disse drog paa Gæsteri.

Den Dag i Dag bærer det pragtfulde Monstrans-Hus i Haraldsted Kirke Vidnesbyrd om de gamle Dage. Monstrans-Huset er enestaaende for en dansk Landsbykirke og staar som et smukt og varigt Minde om den katholske Tids sidste Dage. Ege til 1816 bevarede Kirken forøvrigt som

Minde om den katholske Tid et Alter til Ære for Helgenen St. Jørgen.

Saa vel Monstrans-Huset som den udstaarne Kirkedør og Korstolene stammer fra Tiden mellem 1520—27, altsaa en halv Snes Aar før Reformationen. Korstolene bærer saaledes en Indskrift paa Latin, der oversat lyder: Aar efter Guds Byrd paa Annas Dag er dette Arbejde fuldført af den velærværdige Mand, Johannes Poulsen, Præst paa dette Sted". Monstranshuset er fra 1527.
